

Želimir Laszlo

Konzervatorsko nazivlje

Želimir Laszlo
HR – 10 000 Zagreb, Dr. Rojca 21

UDK: 81'373.46:7.025
Stručni rad/Professional Paper
Primljen/Received: 13. 7. 2017.

Ključne riječi: zbrka, konzervator, restaurator, konzervator-restaurator, spomenik kulture, kulturno dobro, kulturna baština, šira slika

Key words: mess, conservator, restorer, conservator-restorer, cultural monument, cultural good, cultural heritage, the big picture

U članku se nastoji odrediti doseg naziva *conservator-restorer* u odnosu na naše tradicionalno nazivlje i utvrditi da se ovaj internacionalni naziv odnosi samo na restauratore, a nikako i na konzervatore. Slično tome razmatraju se sintagme spomenik kulture, kulturno dobro i kulturna baština. Nastoji se ukazati na to da tzv. definicije ovih sintagmi u međunarodnim konvencijama nemaju namjeru biti općima, već se odnose samo na neki od segmenata kulturnih dobara ili baštine kojima se neka konvencija bavi. To nisu prave definicije. Također se na primjerima pokazuje kako internacionalno nazivlje nije u potpunosti prihvaćeno u svijetu; samo nekoliko država ih se pridržava i to samo djelomično. Dakle, ne radi se o nekoj nužnoj obvezi. Na kraju, skreće se pažnja na to da rasprava o nazivlju i nije toliko važna kako to obično mislimo. Mnogo je važnije raspraviti što smo sve do sada svrstavali i što ćemo od sada svrstavati pod kulturna dobra/kulturnu baštinu, jer se javlja ozbiljan problem diskrepancije između onoga što bismo htjeli štititi i onoga što doista možemo zaštititi.

Tko je restaurator? Izraz potječe od francuske riječi *restaurateur* i to je *onaj koji obnavlja, popravlja; oštećene umjetničke predmete*¹. Zvuči naivno, ali ako bismo umjetničke predmete zamijenili s kulturnim dobrima ova definicija i nije tako daleko od istine. Čime se restauratori bave? ICOM

1 Rječnik stranih riječi <http://onlinerjecnik.com/rjecnik/strane-rijeci>, (lipanj 2017.) U Rječniku stranih riječi pod natuknicom *restaurator* navodi se sličan opis: *stručnjak za obnavljanje starinskih umjetničkih predmeta...* KLAJČ, BRATOLJUB, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1980., natuknica *restaurator*.

- CC (International Council of Museums, Committee for Conservation, Međunarodni odbor za muzeje, Komitet za konzervaciju) ovako to definira: *Djelatnost konzervatora-restauratora (konzervacija) sastoji se u tehničkom ispitivanju, zaštiti i konzervaciji/restauraciji kulturnog dobra*².

Isti komitet smislio je novi naziv za struku: *conservator-restorer*. Taj konzervator-restaurator je onaj kojega mi zovemo jednostavno i tradicionalno restaurator. Konzervator u ovom spoju dviju riječi koje su istoznačnice nema veze sa stručnjakom konzervatorom. To ICOM-CC u svom dokumentu izričito kazuje: *Ovaj se termin (konzervator-restaurator, op.a.) upotrebljava u cijelom tekstu kao kompromisno rješenje; naime, isti se stručnjak naziva "konzervator" (conservator) u engleskom jezičnom području, "restaurator" u zemljama romanskih i germanskih jezika*³. *Conservator* u dvjema riječima povezanima crticom u definiciji ICOM CC-a (*conservator-restorer*) znači isto što i *restorer*. Dalje se u definiciji ICOM-CC-a navodi: *Neke struke vezane uz konzervaciju, kao konzervatorski arhitekti, znanstvenici i inženjeri, te i svi drugi koji pridonose konzervatorskim*

2 U originalu tekst glasi: *The activity of the conservator-restorer (conservation) consists of technical examination, preservation, and conservation-restoration of cultural property.* ICOM-CC, *The Conservator-Restorer: a Definition of the Profession*. http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/professions/Theconservator-restorer.pdf

Prijevod je preuzet iz *Informatice Museologice* 1/4, članak *Konzervator-restaurator: definicija profesije*, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 1992., 67.

3 Isto, originalni tekst glasi: *This term is used throughout this text, as a compromise, since the same professional is called, "conservator" in the English speaking countries, and "restorer" in those where Romance and Germanic languages are spoken.* http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/professions/Theconservator-restorer.pdf Prijevod je preuzet iz *Informatice Museologice* 1/4, članak *Konzervator-restaurator: definicija profesije*, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 1992., 68.

djelatnostima, nisu spominjani u ovom dokumentu⁴. Distinkcija je jasna. Ponavljam, *conservator* u spojenim istoznačnicama *conservator-restorer* u definiciji restauratorske struke nema nikakve veze sa svima drugima koji se bave zaštitom kulturnih dobara, a koje mi tradicionalno zovemo konzervatorima. On ovdje označava restauratora. U nas konzervatori rade upravo ono na što se definicija restauratora ne odnosi. Nama je termin „konzervator“ došao iz Austro-Ugarske i kod nas su Max Dvořák, Vicko Andrić, Ljubo Karaman, Gjurjo Szabo, Milan Prelog, Cvito Fisković... bili konzervatori, a ne restauratori pa niti konzervatori-restauratori. Zbrku koju je učinila definicija restauratorske struke navela je neke da pod konzervatora-restauratora strpaju sve restauratore pa i sve konzervatore. Restauratorska struka je posebna struka i neće se ništa postići negiranjem konzervatorske struke – osim štete koja je već nastupila. Ono što mi zovemo konzervatorom sigurno nije restaurator, pa ni konzervator-restaurator. On nije ni ono što Amerikanci ili Englezi ili Australci zovu *conservator*. Nakon uvida u definiciju ICOM CC-a to bi trebalo biti svakome jasno. Što radi konzervator? Iako je termin *konzervator* nepotrebno i sramno nestao iz Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara⁵, u njemu se propisuje sva sila konzervatorskih poslova. Ondje se općenito kaže da zaštita kulturnog dobra... (treba biti, op. a.) *sukladna pravilima konzervatorske struke*, a evo i konzervatorskih poslova koje restauratori (konzervatori-restauratori) ne obavljaju ili poglavito ne obavljaju, a koje zakon nabraja: *provedba mjera zaštite pravne i stručne naravi, sprječavanje protupravnog postupanja i protupravnog prometa kulturnim dobrima, te nadzor nad iznošenjem i uvozom kulturnih dobara, uspostavljanje uvjeta da kulturna dobra prema svojoj namjeni i značenju služe potrebama pojedinca i općem interesu, sustavno praćenje stanja kulturnoga dobra i osiguravanje njegove zaštite od svakog ugrožavanja... kao i svake druge protupravne ili neovlaštene uporabe, vrednovanje kulturnih dobara, utvrđivanje svojstva kulturnoga dobra na temelju stručnog vrednovanja, vođenje registra kulturnih dobara, istraživanja kulturnoga dobra* (restauratori [konzervatori-restauratori] ne vode etnološka ili arheološka istraživanja iako je njihovo sudjelovanje u nekim timovima poželjno), *izrađuje dokumentaciju za sva kulturna dobra radi njihove zaštite i očuvanja, sudjeluje u postupku izdavanja građevinske dozvole, daje odobrenje za izradu replike kulturnoga dobra, daje odobrenja za iznošenje kulturnoga dobra ili ih zabranjuje, određuje uvjete radi zaštite i čuvanja kulturnih dobara za slučaj izvanrednih okolnosti*

4 Isto, originalni tekst: *Certain professions related to conservation, Conservation Architects, Scientists, and Engineers, and all other who contribute to conservation, are not mentioned in this document since they are already governed by accepted professional standards.* Fusnota (2) http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/professions/Theconservator-restorer.pdf Prijevod je preuzet iz *Informatice Museologice* 1/4, članak *Konzervator-restaurator: definicija profesije*, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 1992., 68.

5 http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1999_07_69_1284.html

(*oružanog sukoba, potresa, poplave, požara, ekoloških incidenata i katastrofa ili drugih izvanrednih okolnosti*), *poduzima mjere za sprječavanje krađe, pljačke, protupravnog prisvajanja kulturnih dobara, radi upravne i stručne poslove na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara predviđene ovim Zakonom*⁶. Je li dosta? Za razliku od restauratora, nema škole za konzervatora. Taj se posao i struka uči uz rad. Konzervatori su nekad bili ne samo konzervatori, nego i velikani svojih osnovnih struka; danas nažalost (zbog birokratizacije struke – ali to je druga tema) to uglavnom više nisu. Najvažniji naši povjesničari umjetnosti bili su konzervatori i već smo ih spomenuli. Slično vrijedi i za konzervatore arheologe, arhitekta, povjesničare, etnologue itd. Pitam se i čudi me: zašto konzervatori nisu žestoko i burno reagirali na zanemarivanje i nepriznavanje struke? Kako je moguće da se ona negira? Zar samo zato što Anglosasi pod istim terminom podrazumijevaju nešto drugo? Nije mi poznato da je igdje ovaj pokušaj nazivanja restauratorske struke proizveo toliku štetu kao u nas.

Postoji još jedna razlika između konzervatora i restauratora koja nam olakšava njihovo razdvajanje. Konzervatori, baš kao ni kustosi u muzejima, ne smiju nikada intervenirati u materijal kulturnog dobra. Restauratori, između ostaloga, upravo to čine. Čak i kad se nešto nevino zove „restauratorsko čišćenje slike“ to najčešće znači skidanje i odstranjivanje gornjeg sloja staroga laka. Restauratori se upravo za takve poslove školuju. Ne kažem da restauratori samo to rade, ali je sigurno da to najčešće rade – popravljaju, obnavljaju, restauriraju kulturna dobra. Njihova struka ima stroge etičke propise koji su takvi upravo zato da se što manje dira u originalni materijal. Njihova je obveza konzultiranje sa stručnjacima nekog područja ljudskog znanja. ICOM CC nalaže da *konzervator-restaurator mora raditi u tijesnoj suradnji s kustosom i drugim nadležnim stručnjacima*⁷. U nas su to kustosi u muzejima i konzervatori za kulturna dobra za predmete izvan baštinskih ustanova. Ne samo da restaurator i konzervator nisu ista struka, nego je za restauratora obvezna suradnja s drugim strukama, pa i s konzervatorima.

Ima, međutim, jedno područje u kojem se ove dvije struke susreću i preklapaju – preventivna zaštita. Za nju su zaduženi svi. Tako bi se restaurator trebao brinuti da mikroklima, kemijski spojevi, neadekvatno rukovanje i slične stvari ne štete kulturnim dobrima. Naravno, oni to često i rade. To isto trebaju raditi i rade i konzervatori, primjerice za predmete u nekoj crkvi ili negdje drugdje, kustosi u muzejima itd. Najbolje je kad je na djelu suradnja. No,

6 Isto.

7 Originalni tekst: *...the conservator-restorer must work in the closest co-operation with the curator or other relevant scholar.* ICOM-CC, *The Conservator-Restorer: a Definition of the Profession*.

http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/professions/Theconservator-restorer.pdf Prijevod je preuzet iz *Informatice Museologice* 1/4, članak: *Konzervator-restaurator: definicija profesije*, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 1992., 67.

za dobru suradnju potrebno je prvo priznanje da postoje dvije različite struke. Nema nikakvoga smisla da na ovaj način surađuju pripadnici iste struke. Uostalom, pogubno je preventivnu zaštitu prepustiti samo restauratorima, a za neke njene postupke oni i nisu kompetentni. Primjerice zaštita od krađe, požara, sprječavanje ilegalne trgovine, namjena pojedinih prostorija u muzejima i slično. To obično rade konzervatori i/ili kustosi uz pomoć drugih struka kao što su kriminalistički stručnjaci, vatrogasni stručnjaci, pravници, tvrtke koje se bave ugradnjom protupožarnih i protupožarnih alarma...

No, vratimo se temi. Članak objavljen u *Godišnjaku zaštite spomenika kulture u Hrvatskoj* nosi naslov *Novi prilozii raspravi o nazivu ukupnog predmeta interesa konzervatorsko-restauratorske i muzejske struke*.⁸ U njemu se spominje samo restauratorska struka jer se iskaz *konzervatorsko-restauratorska*, kao što smo pokazali, odnosi samo na restauratorsku struku. Nema konzervatora. Ni s muzealcima nismo bolje sreće. Ne postoji muzejska struka. To može biti samo kolokvijalni naziv – muzealci. Postoji stručno muzejsko osoblje, ali ono nije svo iste struke. U Zakonu o muzejima stoji da je stručno zvanje u muzeju kustos⁹. Ostale stručne poslove u muzeju obavljaju muzejski pedagog, dokumentarist, informatičar, restaurator, voditelj marketinga i voditelj odnosa s javnošću¹⁰. Na koga je mislio autor? Na kustose, na restauratore¹¹. Zašto se nigdje niti u tekstu niti u naslovu ne spominju dvije struke koje su *baštinske* i koje se posve sigurno bave zaštitom, čuvanjem i prezentiranjem važnog dijela kulturne baštine? To su arhivska i knjižničarska struka. One nisu ni konzervatorska, ni restauratorska, ni kustoska, nego su posebne struke sa svojim metodama rada, svojom etikom, svojim pravilima i svojim zakonima¹². Naslov članka je zapravo besmislen.

Ne znam zašto smo definiciju ICOM CC-a tako ozbiljno shvatili i zašto napuštamo tradicionalni naziv restaurator. Amerikanci, Britanci, a ni drugi s engleskog govornog područja ne haju za prijedlog ICOM CC-a. U Sjedinjenim

8 VOKIĆ, DENIS, Novi prilozii raspravi o nazivu ukupnog predmeta interesa konzervatorsko-restauratorske i muzejske struke, *Godišnjak zaštite spomenika kulture u Hrvatskoj*, 39 (2015.), 7 – 16.

9 Zakon o muzejima, Članak 38. (1) *Stručna muzejska zvanja u muzejskoj struci jesu kustos, viši kustos i muzejski savjetnik*. http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_10_110_2121.html

10 Isto, alineja (2) *Stručne poslove u muzeju i galeriji te muzeju, galeriji i zbirci unutar pravne osobe obavljaju muzejski pedagog, viši muzejski pedagog, muzejski pedagog savjetnik, dokumentarist, viši dokumentarist, dokumentarist savjetnik, informatičar, viši informatičar, informatičar savjetnik, restaurator, viši restaurator, restaurator savjetnik, voditelj marketinga, viši voditelj marketinga, savjetnik za marketing, voditelj odnosa s javnošću, viši voditelj odnosa s javnošću, savjetnik za odnose s javnošću*.

11 U Zakonu o muzejima još nema spomena o konzervatorima-restauratorima, nego se struka po starinski i jednostavno naziva restauratorskom.

12 Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1997_10_105_1617.html
Zakon o knjižnicama, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1997_10_105_1616.html

Američkim Državama za restauratora isključivo navode termin *conservator*, a za restauriranje *conservation*. Nema nigdje *conservator-restorer*. Zanimljivi su Kanađani. Oni imaju udrugu restauratora koja se zove *Canadian Association for Conservation*, ali imaju i odjel *Canadian Association of Emerging Conservators* koji pak imaju i svoju francusku verziju naziva za frankofonske Kanađane *Association canadienne des restaurateurs émergents committee of CAC*. No ni ovdje nema *conservatora-restorera*, tu su samo odvojeno „conservators“ i „restaurateurs“. Ni oni – a mogli bi lako, dobro bi im sjelo – ne koriste ICOM CC-ovo nazivlje. Austrijska udruga restauratora se zove *Österreichische Restauratorenverband*, Nijemci imaju *Verband der Restauratoren*. Nema nigdje *conservatorsa*. Sugestiju ICOM CC-a prihvatili su Francuzi koji imaju *Fédération Française des Conservateurs/Restaurateurs*, Španjolci, *Asociación de Conservadores Restauradores de España* i europska udruga *European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations*. Dakle, vlada šarenilo i naziv ICOM CC-a nije ni izdaleka općeprihvaćen. Zašto mi žurimo? Imamo sjajnu tradiciju i nazivlje koje svi razumiju: konzervator i restaurator. I sve je odmah jasno. No, ako su se naši restauratori već opredijelili da prihvate nazivlje ICOM-a, bilo bi itekako dobro zadržati naziv *konzervator* u njegovom tradicionalnom značenju, jer drugoga boljeg termina za sada nema na vidiku. Amerikanci i Britanci ne osjećaju ovu teškoću jer oni imaju drukčiju tradiciju i nikad nisu imali konzervatore oformljene kao struku. Oni se oslanjaju na znanstvenike (*scientists*), učenjake (*scholars*), službenike (*officers*) i slično.

Da zaključim. Crticom spojene istoznačnice *restaurator-konzervator* ili *konzervator/restaurator* nikako značenjem ne pokrivaju konzervatorsku struku, nego su samo varijanta naziva za restauratorsku struku. To valja stalno imati na umu i onda će nam rasprava o terminima koji se odnose na naše struke biti lakša i organiziranija.

Tako stvari stoje sa strukama. Što je s predmetom interesa spomenutih struka? Umjetnički i historijski spomenici, spomenici kulture, kulturna dobra i kulturna baština su sve same sintagme. To su skupovi riječi koje zajedno imaju posebno značenje. Samostalno riječi iz sintagmi imaju odvojena i neovisna značenja. Primjerice, riječ *spomenik* u sintagmi *spomenik kulture* ima svoje zasebno značenje, a isto tako i riječ *kultura*, ali sintagma ima opet svoje treće vlastito značenje. Ono je dijelom vezano za značenje pojedinih riječi koje ga tvore, ali je isto tako od njih djelomično neovisno. To znači da isključivo analizom značenja pojedinih riječi sintagme ne možemo dostatno dokučiti njezino značenje. Od pobrojanih sintagmi samo ona stara *umjetnički i historijski spomenici* ima posve sigurno preusko značenje, nedostatan opseg. Tu teško možemo ugurati etnološke spomenike, mnoge arheološke spomenike (npr. rimske tegule koje sigurno nisu umjetničke i nisu povijesno važne), a kamo li predmete svakodnevn

upotrebe iz prošlog stoljeća (primjerice zbirke ambalaže)... Ali preostale sintagme imaju tako rastegljive opsege da u njih možemo utrpiti sve i svašta, zapravo gotovo sve što nam padne na pamet. Obično se njihova upotreba interpretira kao njihov razvoj u kojemu bi one bile sve preciznije i sve bolje definirale ono na što se odnose. Kako idemo od *spomenika kulture* preko *kulturnog dobra* do *kulturne baštine*, sve smo precizniji i točniji. Ali tome jednostavno nije tako. *Spomenik kulture* je jako rastegljiva sintagma. Obično se kaže kako ona označuje samo materijalne predmete i to ne sve koji nas zanimaju. No, to je samo naša navika jer je sintagma relativno dugo trajala¹³. Kada se sintagma koristila jedva se nazirala pojava nematerijalne baštine koja je kasnije ušla u konzervatorski obzor i u konzervatorsku legislativu. Ali lako je zamisliti nematerijalni *spomenik kulture*. Primjerice, zašto Beethovenova *IX. simfonija* ne bi bila spomenikom kulture? Zar kompozitor nije podigao spomenik glazbi, dakle i kulturi? Zar spomenici kulture nisu *Sunčana polja* Blagoja Berse ili *Quam pulchra es* Ivana Lukačića? Riječ *spomenik* nikako se ne smije uzeti doslovno. Ne radi se samo o spomenu, niti samo o spomeniku, to su preuska značenja. Pod sintagmom *spomenik kulture* mogu se podrazumijevati svi materijalni pa i nematerijalni predmeti koji svjedoče o prošlim vremenima, od neolitske sjekire do Tizianove slike, od tegule do katedrale, od igle do lokomotive, od narodne pjesme do opere. Vrlo lako sintagma *spomenik kulture* mogla je progutati sve predmete koje danas obuhvaćaju „definicije“ sintagmi *kulturno dobro* i *kulturna baština*. No to se jednostavno nije dogodilo i zato se danas služimo samo zadnje spomenutim dvjema sintagmama. Ne treba žaliti. Nema neke štete. U *kulturno dobro* uključili smo i nematerijalne spomenike i sve što naše vrijeme zahtijeva. Zapravo i nema neke velike razlike u mogućem opsegu sintagmi *spomenik kulture* i *kulturno dobro*. To vrijedi i za *kulturnu baštinu*, ali mi se ipak čini da je ona najmanje primjerena. Ne zbog opsega, obuhvat je takav da u njemu ima mjesta za sve što bismo htjeli, nego zbog toga što ona nema jedninu. Baština je zbirna imenica koja označava skupinu predmeta. Za Zagrebačku katedralu možemo reći da je spomenik kulture ili da je kulturno dobro, ali zvuči rogovatno kada kažemo da je ona kulturna baština. Bolje zvuči kada kažemo da pripada kulturnoj baštini ili da je dio kulturne baštine. Kada nasljeđujemo, baštinimo od naših starih, ne nasljeđujemo baštinu ili naslijeđe nego dobra, polja, kuće... u našem slučaju kulturna dobra. U registru kulturnih dobara svaki upisani predmet je pojedinačno kulturno dobro, ali ako bismo imali registar kulturne baštine i u njemu bi bili pojedinačni predmeti koji zajedno čine kulturnu baštinu. Isticanje baštine u sintagmi *kulturna baština* pomiče pažnju od predmeta prema načinu kako smo ga stekli. Teza po kojoj je to dobro, jer omogućuje svakoj generaciji da u baštinu stavi i ono iz nedavne ili vrlo skore prošlosti što smatra važnim,

13 Pojava sintagme *spomenik kulture* dobro je opisana u već spomenutom članku: VOKIĆ, DENIS, 2015., 7 – 16.

naivna je. To se zbivalo na potpuno isti način i dok smo predmet našeg interesa zvali spomenikom kulture. Otkada postoji organizirana služba zaštite kulturnih dobara svaka je generacija u korpus kulturnih dobara dodavala ono što je smatrala važnim. Ne znači da su sva ta dobra u korpusu i ostala. Tako su svojedobno u nas važno mjesto među vrstama spomenika kulture imali spomenici Narodnooslobodilačke borbe (NOB-a) i radničkog pokreta. I gle čuda, nakon 1990. godine, formiranja hrvatske države i Domovinskog rata ova vrsta je netragom nestala. Vrste nema u službenom registru kulturnih dobara Ministarstva kulture, a od njih preko tisuću ostalo je samo nekoliko, toliko da ih možemo pobrojiti prstima jedne ruke, koji se još „vode“. Tko je registar raščistio? Generacija aktivna nakon 1990. godine. To se radi i bez sintagmi i bez teorije. Uostalom, radi se o procesu. Ne treba zamišljati kako, eto, jedna generacija, na svečanosti ili radno, za stolom, predaje baštinu mlađoj generaciji i odlazi u penziju. Proces je stalan i neprimjetan, događa se na mnogim mjestima i u njemu sudjeluje mnogo ljudi. Primjećuje se kada osvane neka nova teorija, npr. nova muzeologija, ili kada se povjesničari zainteresiraju za tzv. svakodnevni život, ili naprosto kad se dogodi neka moda, da se onda opseg kulturnih dobara širi i u korpus upadaju novi predmeti. Jedno vrijeme bilo je strašno *in* skupljati ambalažu i onda su se muzeji napunili upravo tim predmetima, ili: jedno vrijeme bilo je u modi naivno slikarstvo pa su se muzeji nakrcali upravo takvih slika, ali danas je ta moda prošla i rijetko tko skuplja takve slike – zapravo samo neki specijalizirani muzeji.

Zašto nitko nije zadovoljan definicijama sintagmi koje nam se nude i koje upotrebljavamo? Zato što one kaskaju za onim što se u praksi zbiva. Pogrešno je misliti da opseg pojmova sintagmi *kulturno dobro* i *kulturna baština* ovisi o njihovim „definicijama“. Nikad nije ni ovisio. Obrnuto, „definicije“ uz međunarodne propise uvijek se donose za neku posebnu svrhu. Nijedna se ne usudi biti univerzalna. Tako se primjerice u tzv. Haškoj konvenciji¹⁴ prvo navodi formula: *U smislu ove Konvencije* ¹⁵ *kulturnim se dobrima, bez obzira na njihovo podrijetlo ili njihova vlasnika, smatraju:*

14 Konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanoga sukoba, Haag, 1954. godine. http://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2002_05_6_75.html

15 Isto. Cijeli Članak 1. Definicija kulturnih dobara glasi: U smislu ove Konvencije, kulturnim se dobrima, bez obzira na njihovo podrijetlo ili njihova vlasnika, smatraju:

a) pokretna ili nepokretna dobra od velike važnosti za baštinu naroda, kao što su spomenici arhitekture, umjetnički ili povijesni spomenici, bilo vjerski ili svjetovni; arheološki lokaliteti; skupovi građevina koji su kao cjeline povijesno ili umjetnički zanimljivi; umjetnička djela; rukopisi, knjige i drugi umjetnički, povijesno ili arheološki zanimljivi predmeti; znanstvene zbirke i važne zbirke knjiga, arhivskog gradiva ili reprodukcija gore definiranih dobara;

b) zgrade čija je glavna i stvarna namjena očuvanje ili izlaganje kulturnih dobara definiranih u točki a) kao što su muzeji, velike knjižnice, mjesta pohrane arhivskog gradiva te skloništa namijenjena sklanjanju pokretnih kulturnih dobara definiranih u točki a) u slučaju oružanog sukoba

c) središta koja sadrže znatnu količinu kulturnih dobara definiranih u točkama a) i b), nazvana »spomenička središta«.

pokretna ili nepokretna dobra od velike važnosti za baštinu naroda kao što su spomenici arhitekture, umjetnički ili povijesni spomenici, bilo vjerski ili svjetovni; arheološki lokaliteti... Ništa nije ispušteno iz dotadašnje povijesti nazivlja, ni umjetnički ili povijesni spomenici, ni lokaliteti itd. Ovdje se kulturnim dobrima proglašuju i *zgrade čija je glavna i stvarna namjena očuvanje ili izlaganje kulturnih dobara*. Zgrada može biti zadnja rugoba i potpuno beznačajna, ali će i opet, ako čuva kulturna dobra, biti za potrebe Konvencije tretirana kao kulturno dobro. Ključ razumijevanja je u onome: *u smislu ove Konvencije...* „Definicija“ se donosi samo za potrebe Konvencije. To ne može biti univerzalno pravilo pa se to i ne ponavlja u drugim konvencijama. „Definicije“ se određuju u skladu s praktičnim potrebama primjene pojedinih konvencija. Ovakve „definicije“ kulturnih dobara/kulturne baštine na općoj razini ne zadovoljavaju. U Konvenciji o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine¹⁶ prvo, a što bi drugo, ide mantra *za potrebe ove Konvencije* kao kulturna baština smatrat će se... *spomenici: arhitektonska djela, monumentalna skulptorska i slikarska djela... skupine zgrada... lokaliteti...*¹⁷ Zašto samo monumentalna djela? Zato što se konvencijom nastoji posebno zaštititi samo svjetska monumentalna kulturna baština, a ne svaki predmet koji ulazi u korpus kulturne baštine. O nematerijalnim kulturnim dobrima još nema ni spomena. To dakako nije, niti ima namjeru biti općom definicijom. Koliko su „definicije“ u konvencijama ograničene pokazat ću na još samo jednom primjeru. U Konvenciji o mjerama za zabranu i sprečavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prijenosa svojine kulturnih dobara¹⁸ navodi se: *U svrhe ove Konvencije smatraju se dobra: rijetke zbirke i primjerci faune, flore... dobra koja se odnose na historiju, uključujući historiju nauke i tehnike... arheološki*

16 Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, Pariz, 1972.

Na hrvatskom tekst Konvencije je objavljen u *Službenom listu SFRJ*, br. 1772, 1971. i dostupan je na adresi: <http://digured.srce.hr/arhiva/263/33320/www.hidra.hr/hidrarad/pobirac-upload/murh/000239.pdf>, ali samo kao preslik stranice *Službenog lista*.

17 Isto. Tekst definicije na engleskom:

Article 1

For the purposes of this Convention, the following shall be considered as "cultural heritage":

- *monuments: architectural works, works of monumental sculpture and painting, elements or structures of an archaeological nature, inscriptions, cave dwellings and combinations of features, which are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science;*

- *groups of buildings: groups of separate or connected buildings which, because of their architecture, their homogeneity or their place in the landscape, are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science;*

- *sites: works of man or the combined works of nature and of man, and areas including archaeological sites which are of outstanding universal value from the historical, aesthetic, ethnological or anthropological points of view.* <http://www.icomos-hrvatska.hr/documents/1972%20Konvencija%20o%20zastiti%20svjetske%20kulturne%20i%20prirodne%20bastine.pdf>

18 Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property 1970, Paris, 1970. Na hrvatskom tekst je dostupan na adresi: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2002_05_6_75.html

*nalazi... pa se čak poimence spominju poštanske, taksene i druge slične marke, pojedinačne ili u zbirnama*¹⁹. Nema skupina zgrada, ne spominje se monumentalnost... Zašto? Pa zato što se zgrade ne krađu, lokaliteti ne odnose izvan zemlje itd.

Sve te „definicije“ kulturnih dobara i kulturne baštine u konvencijama, ne samo u spomenutim nego i u drugim, nedostatne su. Njihova svrha je što preciznije *pobrajavanje* na što se neka konvencija odnosi, a ne donošenje opće definicije. Ono što u konvencijama zovemo definicijama to – nisu. U njima se ne govori o tome što neko kulturno dobro/kulturna baština u biti jest, što je njihova suština. One ne određuju sadržaj pojma (iskazanog sintagmama), nego samo nabrajaju stvari na koje se ona odnosi. Stoga su u raspravi o nazivlju i definiciji kulturnih dobara/kulturne baštine ove tzv. definicije (koje smo zato uredno stavljali pod navodnike) manje ili više beskorisne. Nema tu neke znanstvenosti pa čak ni sustavnosti. Rasprave oko definiranja pojmova izraženih sintagmama kulturna dobra/kulturna baština ostaju samo na pokušajima da se dokuči opseg. Opseg se, dakako, sve više širi. U novije vrijeme u njega je ušla velika skupina dobara – nematerijalna kulturna dobra. Kada bismo mogli definirati bit i sadržaj pojmova/sintagmi bilo bi nam mnogo lakše, ali to do sada nikome nije pošlo za rukom. Pravo pitanje glasi: zašto nismo u stanju na zadovoljavajući način definirati kulturna dobra/kulturnu baštinu? To bi nas tada dovelo do rasprave o načinu na koji predmeti ulaze u korpus kulturnih dobara/kulturne baštine i zašto ih u korpus uvrštavamo.

Što se tiče dileme: kulturno dobro ili kulturna baština? (ostalo je kod nas otpalo, drugdje nije), zapravo je svejedno što se odabere. Mi i opet slijepo slijedimo međunarodne udruge i organizacije. Kao primjer neka nam posluže službeni nazivi lista kulturnih dobara/kulturne baštine pojedinih država. Tu, kao i kod nazivlja za struke, vlada posvemašnje šarenilo. Italija i Švicarska upotrebljavaju sintagmu *kulturna*

19 Isto. Član 1. U svrhe ove Konvencije kulturnim dobrima smatraju se dobra, religioznog ili svjetovnog karaktera, koje svaka država označi kao značajna za arheologiju, *predhistoriju, historiju, književnost, umjetnost ili nauku, a koja pripadaju sljedećim kategorijama: (a) rijetke zbirke i primjerci faune, flore, mineralogije i anatomije; predmeti paleontološkog značaja; (b) dobra koja se odnose na historiju, uključujući historiju nauke i tehnike, vojnu i socijalnu historiju, kao i život državnika, mislilaca, naučnika i umjetnika nacionalnog značaja i na značajne nacionalne događaje; (c) arheološki nalazi (redovni i ilegalni) i arheološka otkrića; (d) dijelovi rastavljenih umjetničkih ili historijskih spomenika i arheoloških nalazišta; (e) stari vrijedni predmeti, stariji od sto godina, kao natpisi, kovani novac i pečati; (f) etnološki materijal; (g) dobra od umjetničkog interesa, kao: (i) platna, slike i crteži rađeni samo rukom na svakoj osnovi i od svakog materijala (izuzev industrijskih crteža i fabričkih predmeta ukrašenih rukom); (ii) originalna kiparska djela od svakog materijala; (iii) originalne gravure, estampe i litografije; (iv) originalne umjetničke instalacije i montaže od svakog materijala; (h) rijetki rukopisi i inkunabule, stare knjige, dokumenti i publikacije od naročito značaja (historijskog, umjetničkog, naučnog, književnog itd.), pojedinačno ili u zbirnama; (i) poštanske, taksene i druge slične marke, pojedinačne ili u zbirnama; (j) arhivi, uključujući i fonografske, fotografske i kinematografske; (k) predmeti namještaja stariji od sto godina i stari muzički instrumenti.*

dobra (*Catalogo Generale dei Beni Culturali, Swiss Inventory of Cultural Property*), a Poljska i Rusija imaju popise kulturne baštine (*Objects of cultural heritage in Poland, Russian cultural heritage register*). Zgodan je primjer Slovačke. Na engleskom njihov se popis zove *Cultural Heritage Monuments*, a na njemačkom *Kulturdenkmale* (spomenici kulture). I to bi uglavnom (uz nas, Sloveniju, Bosnu i Srbiju) bilo sve od upotrebe sintagmi kulturno dobro/kulturna baština u službenim popisima. Austrija ima *Denkmalgeschütztes Objekt*, Belgija: *National Heritage Site*, Češka: *Seznam národních kulturních památek* (*památek* = znamenitost), Danska: *National Register of Sites and Monuments*, Francuska: (pradavni naziv) *Monument historique*, Njemačka: *Denkmalliste*, Nizozemska: *List of Rijksmonuments*, Engleska: *National Heritage List*, Kanada: *National Historic Sites*, SAD ima samo *National Register of Historic Places*, UNESCO: *World Heritage Sites*... Možemo mirne duše zaključiti da se novo nazivlje u svjetskim razmjerima još nije primilo.

Što god bilo, ni staro ni novo nazivlje ne zadovoljava, manjkavo je. Uzmimo za primjer spomen-područje Jasenovac ili Auschwitz. Teško ih je nazvati kulturnim dobrima ili kulturnom baštinom, možda ih prije treba zvati nekulturnim zlom ili zlom baštinom. To je nezgodna, mračna baština. No, svi su takvi *spomenici* uvršteni u nacionalne popise kulturnih dobara. Slično vrijedi za vojna ili stradalnička groblja, za područja velikih bitaka u kojima su ljudi masovno stradavali (jedino Britanci za njih imaju posebnu rubriku izvan korpusa kulturnih dobara/kulturne baštine) itd. Nijedna sintagma ne obuhvaća sve što uvrstavamo u kulturna dobra/kulturnu baštinu i nijedna ne zadovoljava do kraja. No, prije negoli prijeđem na prave uzroke problema s nazivljem, samo nekoliko riječi o tome kako muzealci ne dijele iste muke s konzervatorima kao što se često misli. Nazivlje ovdje nije tako veliki problem. Naime, muzealci i legislativa koja prati muzejsku djelatnost koriste jednu sjajnu sintagmu kojom se izbjegava sve one probleme oko definiranja koje smo do sada spomenuli. Radi se o *muzejskom predmetu*. On je jednostavno onaj koji je ušao (shodno sakupljačkoj politici muzeja) u muzej i tu je inventariziran. Sve što je dokumentirano inventarom jest muzejski predmet i kao muzejski predmet participira u korpusu spomenika kulture, kulturnih dobara ili kulturne baštine, kako vam drago. Muzejski predmet je toliko sretna sintagma da bez problema pokriva ono čega se konzervatori još nisu ni dotakli, a to je *cyber* (kompjuterska), virtualna, internetska baština, ili dobro, ili spomenik. Nema problema da virtualni predmeti budu muzejski predmeti. Postoji MoMA koji je jedan od značajnih muzeja suvremene umjetnosti u svijetu (Museum of Modern Art)²⁰, ali postoji i MoVA (Museum of Virtual Art)²¹. On ima svoj *locus*, svoju adresu, sakupljačku

politiku i svoje predmete koje dokumentira, čuva i prezentira. MoVA je pravi muzej. Dok su neki virtualni predmeti virtualne umjetnosti već spremljeni u muzej i odavno su muzejski predmeti, nijedna konvencija, nijedna definicija koja se odnosi na kulturna dobra/kulturnu baštinu za sada ih ne spominje. To će izazvati nove muke onima kojima je stalo do definicija i nazivlja.

Slično vrijedi i za arhive i knjižnice koji već odavno čuvaju virtualne dokumente i knjige. Za sada su problemi nazivlja ponajviše konzervatorski. Ali ostavimo se sitničarenja, temeljni problem konzervatorstva nije u nazivlju, sintagmama ili definicijama. Njihova nedostatnost je posljedica nemogućnosti da se teorijom obuhvati i dostatno i uvjerljivo objasni i protumači čime se konzervatori bave. Ambicije da se zaštiti sve više i više dobara baštine sve su veće i veće. U Francuskoj se u tijeku revolucije, zbog vandalizma nad *monument historique*, javlja organizirani (državni) oblik zaštite nacionalnih povijesnih spomenika. Štite se dvorci i crkve (uključujući ili čak prvenstveno srednjovjekovne). U nas se u Austro-Ugarskoj započelo sa značajnijom zaštitom umjetničkih djela, spomenika umjetnosti (*Kunstdenkmal*), uključujući i arheološke spomenike. Zatim se opseg zaštite širi i u spomenike kulture se uvrstavaju etnološki, tehnički, povijesni, znanstveni... objekti i predmeti. Danas u kulturna dobra/kulturnu baštinu neselektivno uvrstavamo gotovo sve iz vrlo skore prošlosti i iz bilo kojeg područja ljudske proizvodnje, a na kraju i nematerijalna kulturna dobra/kulturnu baštinu. Proširenje onoga što uvrstavamo u opseg naših sintagmi za sada je stalan i nezaustavljiv proces. Nešto slično događa se muzealcima tretiranjem cijelih geografskih područja kao muzeja (shodno tezama tzv. nove muzeologije). Praktično se djeluje kao da je predmet djelovanja jasno određen, a nije. Objašnjenja sintagmi i njihove tzv. definicije su sve, samo ne jasne i precizne. Ne mogu takve ni biti kada se opseg pojmova stalno širi. Otuda frustracije konzervatora. Treba štiti sve, a nema se snage štiti ni ono za što je potpuno jasno da je vrlo velikog značenja. Stalno se traži više novaca, više ljudi, više razumijevanja, a kada se dobije nešto malo novaca i nešto malo ljudi, željeno postignuće sve ambicioznije postavljenih ciljeva čini se sve daljim i daljim. Konzervatori se nalaze u procjepu, u paradoksalnoj situaciji. Sintagme i njihova tumačenja kojima nazivamo predmet svog interesa podrazumijevaju sve više i više stvari, sve su ambicioznije, a praksa sve siromašnija i svedena na puku tehniku. Zato sintagme i rasprave o definicijama koje se odnose na kulturna dobra/kulturnu baštinu treba sagledati iz daljine, treba uhvatiti širu sliku. Temeljno pitanje je: što i zašto uvrstavamo u korpus kulturnih dobara/kulturne baštine i gdje ćemo se zaustaviti? Ta bi rasprava, možda, mogla biti od veće koristi nego rasprava o nazivlju.

20 <https://www.moma.org>

21 <http://www.museumofvirtualart.com/>

Summary

CONSERVATION TERMINOLOGY

The article seeks to define the reach of the term conservator-restorer in relation to our traditional terminology and to establish that this international term applies solely to restorers and in no way to conservators. Similarly, the syntagms cultural monument, cultural good and cultural heritage are being considered, with the purpose of indicating that the so-called definitions of these syntagms in international conventions are not intended to be general, but that they apply only to some segments of cultural goods or heritage a particular convention deals with. They are not real definitions.

Examples also show that international terminology is not fully accepted in the international context; only a few countries adhere to it and only partially. Therefore, it is not a mandatory obligation. Finally, the author stresses that the discussion on terminology is not as important as we like to think. Much more important is to talk about what we have classified so far and what we will classify henceforth under cultural goods / cultural heritage, as we are facing a serious issue of discrepancy between what we would like to protect and what we can actually protect.

